

🕊️ הקטורת ממיתה ומחייה -

🕊️ בין חנוכת המשכן לפרשת קורח ועדתו

שתי הופעות לקטורת בפרשת קורח - ממיתה ומקובלת

האחת - כמבחנו של מאתים וחמישים איש "נשיאי עדה, קריאי מועד אנשי שם" (במדבר ט"ז, ב). משה מציע להם: "זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וכל עדתו ותנו בהן אש ושימו עליהן קטרת" (שם פס' ו - ז). תוצאת מבחן זה מתוארת שם בפס' האחרון של הפרק: "ואש יצאה מאת ה' ותאכל את החמשים ומאתים איש מקריבי הקטרת" (פס' ל"ה).

לאחר מכן משה מצטוו: "את מחתות החטאים האלה כנפשותם ועשו אותם רקעי פחים צפוי למזבח" (י"ז, ג).

השניה - בעת המגפה הסמוכה למחלוקת קרח ועדתו. בעקבות תלונת בני ישראל על משה ואהרן: "אתם המיתם את עם ה'" (שם ו). שם אנו פוגשים את הקטורת מגינה מפני המוות: "ויאמר משה אל אהרן קח את המחטה ותן עליה אש מעל המזבח ושם קטרת והולך מהרה אל העדה וכפר עליהם ... ויתן את הקטרת וכפר על העם ויעמד בין המתים ובין החיים ותעצר המגפה" (פס' י"א - י"ג).

שתי הופעות לקטורת בחנוכת המשכן - ממיתה ומקובלת

האחת - בויקרא פרק י' (פס' א - ג) נאמר: "ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא איש מחתתו ויתנו בהן אש ושימו עליה קטרת ויקריבו לפני ה' אש זרה .. ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם וימותו לפני ה'".

מדובר בשיאו של אירוע נשגב - מעמד היום השמיני לחנוכת המשכן.

השניה - באותו אירוע אנו מוצאים את חנוכת המזבח שנעשה על ידי נשיאי השבטים.

בבמדבר פרק ז' (פס' יב - יז) מפרטת התורה את קרבנו של הנשיא הראשון ולאחריו כל האחרים באותו עקרון: "וקרבנו... כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת". בין השאר כל אחד מהנשיאים הביא גם קטורת. על קטורת זו של הנשיאים מביא רש"י את דברי הגמרא: "לא מצינו קטורת ליחיד ולא על המזבח החיצון אלא זו בלבד, והוראת שעה היתה". קבלת קטורת זו לפי הגמ' היא יוצאת דופן וחד פעמית.

על כל פנים, ראינו באירועי חנוכת המשכן, בדומה לאירועי קרח ועדתו, הופעה אחת בה הקטורת המיתה, ולצידה, אחרת, יוצאת דופן, שאינה מוקרבת כמקובל, המתקבלת ברצון.

* האם יש קשר בין האירועים אצל קרח ועדתו לאירועים בחנוכת המשכן? על כך בהמשך.

מה היא הקטורת ?

בשמות ל' (פס' לד – לח) נאמר: "ויאמר ה' אל משה קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים ולבונה זכה וגו' ועשית אותה קטרת וגו' והקטרת אשר תעשה, במתכונתה לא תעשו לכם".

מדובר באחד עשר סממנים מן הצומח שנטחנו עד דק. את כמות הקטורת השנתית חילקו לימי השנה, ובכל יום הקטיר הכהן חלק אחד בבוקר וחלק שני בין הערבים. כך מביא רש"י את לימודם של חז"ל: "מכאן למדו רבותינו י"א סממנים נאמרו למשה בסיני: מיעוט סמים שנים. נטף ושחלת וחלבנה – ג', הרי ה'. סמים – לרבות עוד כמו אילו – הרי עשר. ולבונה – הרי י"א".

הציווי על בנית מזבח הקטורת, הנקרא גם בשם מזבח הזהב, מופיע בפרשת תצוה (ל', א-י): "ועשית מזבח מקטור קטרת...ונתת אותו לפני הפרוכת אשר על ארון העדות לפני הכפורת... והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר ובקר...ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים יקטירנה קטרת תמיד...לא תעלו עליו קטרת זרה ועולה ומנחה ונסך...וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה מדם חטאת הכיפורים". כל המפרשים במקום דנים בשאלה מדוע הציווי על מזבח הקטרת אינו מופיע יחד עם שאר כלי המשכן, בפרשת תרומה, אלא רק אחרי כל ציוויי בניית המשכן וסיכום הדברים.

הפרק הקודם, הסמוך לציווי מזבח הקטורת, מסכם (כ"ט, מג – מו): "ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי וקדשתי את אהל מועד ואת המזבח וגו' ושכנתי בתוך בני ישראל והייתי להם לאלוקים...לשכני בתוכם, אני ה' אלוקיכם". רק לאחר מכן מופיע הציווי דלעיל.

כך מבאר הספורנו את סיבת איחור עניינו של מזבח הזהב: "כי לא היתה הכוונה בו להשכין הא-ל יתברך בתוכנו...גם לא היה עניינו להוריד מראה כבודו בבית כעניין מעשה הקרבנות... אבל היה עניין זה המזבח לכבד את הא-ל יתברך אחרי בואו לקבל ברצון עבודת עמו בקרבנות הבוקר והערב, ולשחר פניו במנחת קטורת". דהיינו: לדעת הספורנו בניגוד לכל הקרבנות שעניינם לגרום לקב"ה להשרות שכינה במשכן ובעם ישראל, היינו לפעול מעילא לתתא (מלמעלה למטה), מעשה הקטורת עניינו הפוך! היינו: שבני ישראל יפעלו מלתתא לעילא, מאיתנו בריח הקטורת לעשות נחת רוח לקב"ה אחרי קבלת הקרבנות מהעם.

האברבנאל מפנה את תשומת ליבנו לייחודו של מזבח הקטורת, והקטורת המוקטרת עליו, כפי שהתורה עצמה מפרטת:

1. שלא להקריב עליו שום דבר אחר מלבד הקטורת.

2. במיקומו – בתוך המשכן ככלי הכי פנימי בסמוך לקודש הקדשים, תוך שהתורה מדייקת לפרט מיקום זה באופן שונה ובולט משאר הכלים.
3. שימושו הנוסף היחיד – לכפרת העם בדם החטאות של יום הכיפורים (פרו של הכהן הגדול והשעיר לד'), הניתן על קרנותיו.

מהות הקטורת

מהדברים שלמדנו לעיל על מיקום המזבח, שכל שימושו היה הקטרת הקטורת, וממיקומו המיוחד והפנימי במקדש, אנו למדים שהקטרת הקטורת מהווה שיא בעבודת בית המקדש. עד כדי כך שבשיאה של עבודת כהן גדול ביום הכיפורים הוא מכניס קטורת לפני ולפנים אל קדש הקדשים ואת דם חטאת הכיפורים עבור עצמו, ביתו אחיו הכהנים ועם ישראל הוא נותן על מזבח פנימי זה. על ריחה של הקטורת אומרים חז"ל שהיה מגיע עד יריחו, ללמדנו על עוצמת הריח הנעים שהתגלה ממנה.

"ספר החינוך" במצוה ק"א כותב על מצוות הקטרת הקטורת:
 "משרשי מצוה זו גם כן להגדיל כבוד הבית ולהיות מעלתו ומוראו על פני כל אדם. ואי אפשר להגדיל דבר בלב בני אדם ומחשבתו רק בדברים שהוא חושב אותם לגדולה וימצא בהם תענוג ושימחה. **וידוע כי ענין הריח הטוב הוא דבר שנפש אדם נהנית בו ומתאוה אליו ומושך הלב הרבה.** וריח הקטורת היה הטוב שאפשר לעשות על ידי אדם, עד שאמרו ז"ל: אמר להם הממונה כי מריחו היו מריחים בשעת הקטרה מיריחו ועד ירושלים, עכ"ל.

ניתן להוסיף ולומר כי יש בריח משהו שאיננו גשמי וקרוב הוא לרוחני, מן המופשט הרוחני, בין הגוף לנשמה. ידוע עניינם של הבשמים שמריחים בהבדלה של מוצאי שבת, שהוא להשיב את הנפש המצטערת על סילוק הנשמה היתרה.

הראי"ה קוק ב"עולת ראייה" חלק א' עמ' קנו כתב על הקטורת:
 "הסגולה של הקטורת שהיא פנימית, דבר שבחשאי (עפ"י זבחים פ"ח), לא ניתנה להיגלות בפנימיותה... וסגולת הקטורת היא הקשר של הקדושה העליונה האלהית הכללית, שמצידה אי אפשר לפרט שמות נפרדים כי אם סמים בכללות, מצד עוצם כח הקדושה הפנימית הרוחנית, בתכונתה העומדת למעלה מכל חלקים. ואפילו הפרטים שמתגלים בה העומדים בתכונה של כללות ושל התאחדות גמורה. נטף ושחלת וחלבנה, תכלית ההתגלות של הקודש הנעלם הזה, אור הנשמה שהקטורת מרמזת עליו, היא מודיעה שאין שום דבר רע ומכוער במציאות מצד הארת הכלל, וכל מה שנראה מכוער ורע ישוב להתהפך לטוב גמור ולקדש עליון... וכאשר

אנו רואים שיש במציאות איזה עניין של רשע ושל כיעור מצד גילוי החיצון, יודעים אנחנו, שיש ביסודות הקדושה שתי מציאויות: מציאות אחת – שמסירה את הרע, מתוך מה שהוא נראה דומה לדבר רע, והשנית – היא מה שמעלה את העניין הרע ומהפכו לטובה גמורה. ועל כן נסמכו נטף ושחלת לחלבנה. החלבנה שריחה רע שנכנסה בסמני הקטורת להודיע שאין רע מוחלט בעולם...

ואחרי ששלושת הכוחות הללו, הנובעים מתוך הריח הטוב הכללי, של הנשמה הכללית העליונה, מגלים את כוחם בפרטיות, הם מתאחדים למושג אחד, כאילו לא היו כלל מתחלקים לפרטים. על כן חוזר עוד הפעם השם הכללי – סמים. "עכ"ל.

הרב קוק מסביר את סגולת הקטורת בקדושה עליונה, פנימית כללית. כזו הרומזת אל הנשמה. כולה טהרה וקדושה. זאת בדומה לכלליות הישראלית שהיא קדושה, רוחנית ועליונה. היא מתפרטת בכל יהודי ויהודי אך יחד עם זאת מוסיף להיות חלק מהכלליות היהודית. ממנה יהודי לא יכול להתנתק גם אם יחטא. תמיד תישאר בו הנקודה הפנימית הרוחנית היהודית. כך הקטורת היא קשר הקדושה הרוחנית הכללית. הרב קוק דייק זאת מלשון הכתוב: "קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים" (שמות ל', לד). סמים – ביטוי כללי, והיא פנימית. היא נעשית בחשאי בקודש פנימה על המזבח הפנימי ביותר, בסמוך לקודש הקדשים. ביום הכיפורים – בקודש הקדשים, עוד יותר פנימי ונעלם.

כלליות זו מעידה, כדבריו, על שלימות וטהרה מוחלטת. במציאות אין שום דבר רע ומכוער מוחלט. גם כשמתגלה פגם בפרט מסוים – הוא ישוב להתהפך לטובה. הרע המתגלה הוא חיצוני ולא פנימי.

אך לא רק זאת. הרב קוק מחדש שבקדושה יש בהתהפכות לטובה שני שלבים: אחד – המסיר את הרע והכיעור, והשני – מהפך אותו לטובה. את זאת לומד הראי"ה מהתפרטות הסממנים שבפסוק, שהרי אחרי המונח הכולל – סמים נאמר "נטף, שחלת וחלבנה". החלבנה ריחה רע, ואף על פי כן היא חלק בלתי נפרד מהקטורת כלשון חז"ל. הרי שמה שהוא רע, משתנה ומתהפך לריח טוב יחד עם שאר פרטי הסממנים המפורטים בכתוב וחוזרים יחד להיות "סמים" – שם כולל בסוף הפסוק: "סמים – נטף ושחלת וחלבנה – סמים".

איזכורי הקטורת ומשמעותם

א. נשים לב שאותה הלשון מבטאת בכתוב את סילוק הרע אצל נדב ואביהוא, בחנוכת המשכן ואצל מאתים וחמישים מקטרי הקטורת בפרשת קורח: לגבי הסתלקותם של נדב ואביהוא נאמר (ויקרא י', ב): "ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם", ואילו בפרשת קורח נאמר: "ואש יצאה מלפני ה' ותאכל את החמישים ומאתים איש מקריבי הקטורת". בשתי ההופעות האש לא באה מן המחתות והקטורת אלא מאת ה' – היינו מקודש הקדשים. האש לא "שרפה" אלא "אכלה" את החוטאים (שורש א.כ.ל.ולא שורש כ.ל.ה.).

ב. בשתי הופעות הקטורת בפרשת קורח אנו מגלים את משמעות יסוד תכונת

הקטורת כפי שביאר אותה הרב קוק: כמסלקת את הרע ואף מהפכת לטוב. ההופעה הראשונה של הקטורת – במבחן מחתות מאתים וחמישים האנשים – כמסלקת את הרע, היא מכלה את החוטאים. בהופעה השניה – אנו מגלים את תכונתה של הקטורת כמהפכת לטובה עת היא מצילה את העם במגפה על ידי אהרן. משה רבינו הכיר וידע שתי התכונות הללו של הקטורת.

לאחר שמתו מקריבי הקטורת בא העם בטענה למשה ואהרן (י"ז, ו): "אתם המיתם את עם ה'".

מכיון שמשה יזם והחליט בעצמו על מבחן המחתות עם הקטורת, וכבר ראינו אצל נדב ואביהוא בחנוכת המשכן שהקטורת ממיתה, הרי שמשה ואהרן ביוזמתם למבחן זה גרמו למיתת האנשים. כך כתב רש"י את הדברים (י"ז, יא): "למה בקטורת (מציל אהרן את המתים במגפה)? לפי שהיו מליצים ומרננים אחר הקטורת לומר: סם המוות הוא. על ידו מתו נדב ואביהוא, על ידו נשרפו חמישים ומאתים איש. אמר הקב"ה: תראו שעוצר מגפה הוא, והחטא הוא הממית". עכ"ל.

אם נדייק בכתוב נראה שגם במגפה משה הוא היוזם את השימוש בקטורת, כנאמר: "קח את המחתה ותן עליה אש מעל המזבח ושים קטורת והולך מהרה אל העדה וכפר עליהם". כך הוא מבקש להוכיח לעם שלא החלטתו האישית גרמה שהקטורת תמית, אלא החטא הוא הממית. ומניין למשה שהקטורת גם מצילה? את זה מסביר רש"י על פי הגמ' במסכת שבת (י"א): "רז זה מסר לו מלאך המוות כשעלה לרקיע".

החוט השוור את פרשת חנוכת המשכן עם פרשת קורח

הבה נתבונן בדברי חז"ל בדבר זהותם של מאתים וחמישים מקריבי הקטורת. במדרש במדבר רבה (י"ח) נאמר: "מי הם? אליצור בן שדיאור וחבריו, האנשים אשר נקבו בשמות. אע"פ שלא פרסמן הכתוב נתן סימניהם ומתוך המקראות אתה מביין אותם... נאמר להלן (במדבר א) "אלה קריאי העדה נשיאי מטות אבותם ראשי אלפי ישראל הם", "ויקח משה את האנשים האלה אשר נקבו בשמות". ונאמר כאן (פ' קורח): "נשיאי עדה קריאי מועד אנשי שם".

על פי המדרש היו מקריבי המחתות נשיאי השבטים, אלה שהקריבו לפני מספר חדשים את קרבנם בחנוכת המשכן והמזבח. בין השאר הם הקריבו "כף אחת עשרה זהב מלאה קטורת". היתה זו אז הוראת שעה. הנשיאים, שהצליחו אז בהקרבת הקטורת המיוחדת, היו משוכנעים שגם הפעם דרכם תיצלח.

במשך חכמה (במדבר ט"ז, יז) מבאר כך: בויקרא (ט', ב-ד) מתוארים קרבנות אהרן ביום השמיני לחנוכת המשכן והמזבח: "ויאמר אל אהרן... קח לך עגל בן בקר לחטאת ואיל לעולה... ושור ואיל לשלמים... ומנחה כלולה בשמן". לעומת אהרן גם הנשיאים הביאו את קרבנם: "...סלת כלולה בשמן למנחה... כף אחת... מלאה קטורת. פר אחד... לעולה. שעיר עיזים אחד לחטאת. ולזבח השלמים בקר שנים" וגו'. הרי שהנשיאים הקריבו אותם קרבנות כמו אהרן הכהן הגדול, ועוד הוסיפו עליו – קטורת! מסביר ר' מאיר שמחה הכהן מדוינסק שמאתים וחמישים האנשים תבעו כהונה על פי מחשבה זו: אנו ראויים, ואף עדיפים, על אהרן. יש לנו שתי הוכחות: א. אנו הקרבנו גם

קטורת בחנוכת המשכן ואהרן לא הקריב. ב. נדב ואביהוא, הכהנים שניסו להקטיר קטורת באותו מעמד, נענשו על כך, ואילו הקטורת שלנו התקבלה ברצון ! לפיכך משה הציע את המבחן שלהם דווקא באמצעות הקטורת.

נוסיף לחזק את החוט השוזר בדברי המדרש (במדבר רבה נשא י"ג) "אתא ר' שמואל בר נחמן ועבדא פלגא, בכל מקום שנאמר "ויהי" - צרה, "והיה" - שמחה. שואלים : והכתיב "ויהי המקריב" (בחנוכת הנשיאים) ? אמר להם : אף היא אינה שמחה, מפני שהיה צפוי לפני הקב"ה שהם הולכים עם קורח במחלוקתו". לאור דברי ה"משך חכמה" מובנים דברי המדרש. מה שגרם להם להצטרף לקורח במחלוקתו ולטעון על הכהונה היה מעמד חנוכת המזבח והצלחתם בו !